

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

РОСТИСЛАВ
КОЛОМІЄЦЬ

**МИКОЛА
ХВИЛЬОВИЙ**

Харків
«Фоліо»
2019

РОЗДІЛ 1
Імпресії з приводу

Чорні лід біля трамвайних колій,
Синіє в темних вулицях весна,
Мого юнацтва радість осяйна
Встає назустріч нинішній недолі...

Микола Зеров

Літературознавець, письменник, мемуарист Григорій Костюк, який видав у США у 1986 році твори Хвильового і спогади про нього у власній редакції, прожив майже сто років і бачив багато. Свого часу жив в Україні й тісно спілкувався з Миколою Хвильовим. Так от, коли він уперше побачив Хвильового у 1926 році, вразився на все життя: «Непоказна, середнього зросту, щупленька, зі смуглявим обличчям людина... Оцей непомітний чоловічок у темній «косоворотці», у сандаліях на босу ногу, з вихростою чуприною — оце Хвильовий? Оце той грізний полеміст, що потрясав і потрясає українським культурним і політичним світом? Це той, хто вивів з рівноваги самого Сталіна в Кремлі?..»

Розглядаю фотографії Миколи Хвильового — поета, письменника, публіциста, громадсько-політичного діяча... Намагаюся й собі уявити його тодішнього.

Наче живий дивиться на нас вузькоплечий, у незграбній шинелі й солдатській шапці молодик. Дещо розхристаний, відкритий, щирий, а тому й симпатичний чоловік. Погляд у нього тривожний. Беззахисний, закоханий у життя поет ніби вдивляється у майбутнє. Головне для молодого Хвильового —

революція, соціалізм, і незалежна Україна, що постане з вогню революції. Він тільки вступає в українську літературу і вже прагне її оновлення. Бентежний романтик. Він і сам називав себе романтиком: мріяв прожити 150 років і побачити омріяну «загірну кому» — «браму комуністичної Мекки» — «вищі береги цивілізації», у яких він бачив щасливе майбутнє українського народу. А не дожив і до сорока... Як так: мріяв прожити 150 років, але тричі здійснював спроби суїциду?..

Ось Хвильовий в оточенні друзів. «Усі — як один, і один — як усі». Ліворуч — Павло Тичина, праворуч — Микола Куліш, поруч із ними — Майк Йогансен, Григорій Епик, Іван Дніпровський, Олесь Досвітній, Юрій Смолич... Будівничі української радянської художньої культури. Таке собі офіційне фото. Усі в костюмах, краватках, з охайними зачісками, сидять в однакових позах. Хвильовий, уже «обтяжений» титулами поета, письменника, публіциста, громадсько-політичного діяча, прагне вписати себе у письменницьку когорту будівничих української радянської літератури.. Але, помічаю: погляд у Хвильового тривожний. Може, передчуває, що красива ваза незабаром розіб'ється на тріски і скалки уже не можна буде зібрати?..

Громадсько-політичний діяч, літературознавець, дослідник творчості Хвильового Микола Жулинський, спираючись на спогади друзів, змістовно «оживляє» фотографії Хвильового: «...Говорив швидко, нервово, сміявся щиро, дзвінко, праве плече ледь помітно підсмикував, пальцем часто торкався носа. Одне слово, був звичайною людиною, в якій жив, бунтував, сумнівався, боровся й утверджувався великий талант, що тягнувся до зір...»

І останнє фото... «Безвихідь». Відкрита труна. Донька письменника Іраїда, присутня на похованні батька, ніби

оживила світлину. Батько, як вона переповідала, лежав у синій сатиновій сорочці з жовтою краваткою. Обличчя — блідо-жовте. Якесь символічне й водночас жахаюче поєднання жовтого й синього. Із труни виділяється жовтий профіль, на правій скроні — шматок вати, що прикриває рану. Поруч, схиливши голови, рідні, друзі...

* * *

Як справедливо зазначив сумлінний дослідник творчості Хвильового, поет, літературознавець Ростислав Мельників, навряд чи можна назвати ще одне ім'я серед українських письменників доби Червоного ренесансу, яке б за індексом згадувань у наукових студіях та публіцистичних викладах могло би дорівнятись до імені Миколи Хвильового. Як і не знайдемо іншого імені, яке б так міцно асоціювалося з українським літературним процесом 20-х років ХХ століття. Харизматичний лідер цілого українського літературного покоління...

Справді, у різні часи його його сприймали по-різному: зневажали й зачаровувались ним, обвинувачували у всіх смертних гріхах, і водночас ледь не зараховували до лику мучеників і святих. Сьогодні його ім'я стало символом найвищого злету української літератури, нового кардинального стрибку в її розвитку. Логічно, що у житті і творчості Хвильового багато білих плям, домислів, недоумовленостей.

«Можна припустити»... «Ймовірно»... «Не виключається, що»... Такі фрази ви нерідко зустрінатимете у цій книжці, але це пов'язано лише з бажанням уникнути категоричності у судженнях про письменника як про непросту людину з динамічними поглядами на життя. І яким би сильним не було

бажання протягнути нитку Аріадни крізь примхливе переплетіння перехресть і тупиків його життя і творчості, моя трактовка стане лише однією з версій рішення трагічної головоломки, яку полишив після себе неповторний і непередбачуваний Микола Хвильовий. Словом, питань багато, і всі вони цікаві, але не поспішатимемо з відповідями.

Як ви, напевне, здогадались, на вас чекає не наукове дослідження. Тут ви не знайдете надрозумних визначень особливостей його творчості на кшталт того, що проза Хвильового «переважно лірико-експресивна з елементами неоромантизму», хай пробачить мене шановний доктор філологічних наук... Але я засинаю, коли читаю таке. Доторкаючись до живої української історії, мене охоплює нестримний вир емоцій, які я прагнутиму передати вам. Як і не стримував їх поет і літературознавець Володимир Панченко, який, вивчаючи життя і творчість Миколи Хвильового, подолав 1030 кілометрів! Він подорожував маршрутами перебування письменника за певними адресами у тому чи іншому селі або місті, зустрічався із родичами Хвильового, його друзями і знайомими, розпитував їх, намагаючись уявити справжнього, «живого» Хвильового. Безперечно, ми не зможемо оминати увагою його безцінні свідчення. Так само не знехтуємо спогадами про Хвильового та його друзів, які зібрав уже згадуваний Григорій Костюк у редактованому ним збірникові творів Миколи Хвильового.

Тож почнемо, як радив Аристотель, з початку, щоб збагнути розвиток і кульмінацію й осягнути розв'язку містерії життя і провіденціальної творчості Миколи Хвильового. Чому провіденціальної, ви зрозумієте з подальшої розповіді.

РОЗДІЛ 2

Блукання у соціальних нетрях

Безперечно, я такий. Я розтріпаний.
А розтріпаний тому, що надто
вразливий.

Микола Хвильовий

Біографія Хвильового, за його ж таки зізнанням, — біографія Фауста, одержимого творчістю, пошуком істини. Почати б з того, що Хвильовим він обізвався років у двадцять три, коли буквально увірвався в українську літературу, адже активно почав друкуватися саме під цим іменем. А до цього був Фітільовим. Миколаю Фітільовим. Дехто з дослідників його життя висловлював сумнів щодо українського походження письменника. Але вже не вперше кажу, що приналежність до нації визначається не за складом крові, але за самовідчуттям особистості.

Народився Микола Фітільов 13 грудня 1893 року в селі Тростянець Охтирського повіту на Харківщині у сім'ї сільських учителів. За спогадами Хвильового, від бабусі в нього — українська мова, від батька — «народницький дух». Є непевні відомості, що його батько Григорій Олексійович Фітільов, який походив зі збіднілого дворянського роду, через опозиційну діяльність — народницькі мріяння, які привели його до революційного гуртка — змушений був кинути Харківський університет й піти вчителювати на селі. Мав репутацію «великого оригінала»: великопанські манери поєднувались у нього з на-

ЗМІСТ

<i>Розділ 1. Імпресії з приводу</i>	3
<i>Розділ 2. Блукання у соціальних нетрях</i>	7
<i>Розділ 3. Провісник нової української літератури</i>	17
<i>Розділ 4. Сповідь чекіста</i>	24
<i>Розділ 5. Нові часи — нові герої</i>	29
<i>Розділ 6. Епос сучасної української душі</i>	33
<i>Розділ 7. Крик душі</i>	49
<i>Розділ 8. Герої в зоні</i>	51
<i>Розділ 9. Оркестр душі</i>	57
<i>Розділ 10. Полювання на вальдшнепів</i>	61
<i>Розділ 11. Публіцистичні одкровення</i>	67
<i>Розділ 12. Опір у відчутті безнадійності</i>	80
<i>Розділ 13. Із третьої спроби</i>	95
<i>Розділ 14. Життя після життя</i>	107
<i>Post scriptum</i>	119